

Полунєєв Ю.В.*

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇНИ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ ТА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена розкриттю сутності таких соціально-економічних категорій, як «конкурентоспроможність», «стратегія розвитку», «інновація», визначенню чинників та компонентів, які прямо і опосередковано впливають на конкурентоспроможність країни, аналізу провідних стратегій економічного поступу в історичній ретроспективі. Виокремлено комплексний підхід підвищення суспільного процвітання та добробуту населення на основі апробованої стратегії розвитку «конкурентоспроможності країни».

Ключові слова: конкурентоспроможність країни, суб'єкт господарювання, міжнародне середовище, глобалізація, стратегія розвитку, інновації, економічний прорив.

The article aims at defining socio-economic categories such as 'competitiveness,' 'development strategy,' 'innovation' as well as factors and components, which have a direct and indirect impact on competitiveness of a country; at analyzing leading strategies to economic development from a historical retrospective. An integrated approach regarding prosperity and social welfare growth has been specified, based on a well known development strategy of a 'country competitiveness.'

Сучасні тенденції розвитку світових економік, головними індикаторами яких були масова глобалізація фінансових ринків та знищення міжрегіонального та національного контролю за ринками, сприяють формуванню нових характеристик та тлумачень соціально-економічних явищ та подій.

XXI століття запропонувало нам по-новому подивитися на роль людського капіталу в підвищенні конкурентоспроможності економіки; на місце освіти, науки та фактору знань в розвитку інноваційної діяльності підприємств, регіонів та країн; на формування нового імперативу для суспільства у вигляді екологічної відповідальності тощо.

Всі ці чинники актуалізують проблему визначення поняття «конкурентоспроможності» з врахуванням всіх тих нових змістовних характеристик, яке воно набуло протягом останніх років в рамках сучасної економічної науки. Будучи для багатьох країн ідеологічним компонентом політичної діяльності, стратегія підвищення конкурентоспроможності країни, або стратегія випереджального розвитку, стала певним наднаціональним, високоефективним прагматичним курсом підвищення добробуту суспільства.

Метою і завданням даної статті є розкриття основних підходів в дослідженні конкурентоспроможності країни як категорії економічної науки, визначення основних чинників та компонентів, які впливають на формування високо конкурентної країни, виокремлення основних тлумачень «стратегії розвитку», аналіз міжнародного досвіду за-

* кандидат економічних наук, Народний депутат України, Голова Ради конкурентоспроможності України

проведення стратегії конкурентоспроможності країни в таких країнах як Японія, Ірландія та Греція.

Говорячи про конкурентоспроможність країни, з одного боку, не можна звужувати його лише до конкурентоспроможності окремих компаній на глобальних ринках, а з іншого, - не можна забувати, що бізнес залишається ключовим концептом у цьому понятті. Глобальні виклики у світі, де здійснюється розбудова економіки знань, зумовлюють нову роль бізнесу – він стає не тільки гравцем міжнародних ринків в умовах глобальної конкуренції, але й рушієм конкурентоспроможності країни в цілому. Без конкурентоспроможності бізнесу не може бути конкурентоспроможної країни [8, с.5].

Для означення об'єкта дослідження – конкурентоспроможності країни – слід дати чітке визначення поняттю «категорія», що полегшить розуміння застосування цього терміну в подальшому. У сучасній філософії *категорія* визначається як **«універсальна форма мислення і свідомості, яка відображає загальні властивості і відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку... явищ»** [24, с.269]. Відтак є потреба постійного удосконалення або формування нових наукових категорій, які є «вузловими точками» єдиної мережі пізнання, та мають забезпечувати адекватність цієї мережі еволюції предмету і методу досліджень.

Актуальні проблеми економічної взаємодії та ефективного розвитку країн у глобальному середовищі прямо відображаються на зниженні рівня впливу національних економік, нагляд за ними зі сторони світової спільноти, розширення меж транснаціональних компаній (ТНК) тощо. Все це, по-перше, стало як наслідком, так і причиною утворення нових форм взаємодії суб'єктів господарської діяльності, а з іншого – джерелом суперечностей та соціально-політичних конфліктів на регіональному, національному та глобальному рівнях.

Серед зарубіжних вчених, які досить ґрунтовно досліджували теоретичні основи конкурентоспроможності, сучасні форми конкуренції, міжнародне конкурентне середовище, аналіз чинників, переваг та недоліків забезпечення високої конкурентоспроможності окремих країн [23], слід виокремити таких: Г.Грубера, Р.Кантера, П.Катцентшейна, С.Ліндера, Ф.Ліста, В.Марцинкевича, Дж.Міля, Р.Нельсона, М.Познера, Д.Рікардо, Дж.Робінсона, Дж.Сакса, П.Самуельсона, А.Смітта, Й.Шумпетера, Ф.Хайєка, Е.Хекшера, Дж.Хікса та багато інших.

Найбільш значимі результати досліджень даної проблематики зроблені науково-дослідними центрами Європи та США [23], а саме: дослідницька група, яку очолює професор Гарвардського університету Майкл Портер (США), щодо аналізу конкуренції на міжнародних ринках, конкуренції між країнами і регіонами, він також розробив теорію конкурентних переваг країн, яка вважається новою парадигмою в економічній науці; школа досліджень під керівництвом професора міжнародного бізнесу Алана Ругмана (Канада), головними акцентами роботи якої стали розробки управлінських стратегій підвищення конкурентоспроможності ТНК, торгівлі та інвестиційної політики; група дослідників під управлінням професора Реддінського університету Дж.Даннінга (Велика Британія), яка займається аналітичним обґрунтуванням необхідності впровадження «шляху інвестиційного розвитку націй» та Міжнародний інститут розвитку менеджменту під керівництвом професора Університету Лозани Стефана Гареллі, який проводить комплексний аналіз конкурентоспроможності країн за певними критеріями та надає рекомендації для покращення рейтингу країн з низьким рейтингом конкурентоспроможності.

Щодо дослідження даної проблематики серед українських вчених, то слід виокремити в першу чергу наукові інститути, які об'єднують відомих економістів країни, з метою

окреслення найбільш виважених концепцій підвищення конкурентоспроможності української економіки. До них можна віднести:

- Національний інститут стратегічних досліджень - є базовою науково-дослідною установою аналітико-прогнозного супроводження діяльності Президента України, основна діяльність якого супроводжується працями та аналітичними публікаціями таких вчених: А.Єрмолаєв, Я.Жаліло, О.Литвиненко тощо, які зосереджують свою увагу дослідженні проблемних питань економічного, демографічного, соціального, гуманітарного, етнополітичного, воєнно-політичного, зовнішньополітичного, інформаційного, екологічного розвитку України; дослідження та моніторинг регіональних аспектів суспільного розвитку в контексті підвищення конкурентоспроможності України тощо.

- Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Інститут світової економіки і міжнародних відносин – В.Андрійчук, В.Будкін, І.Бураковський, В.Вергун, М.Дудченко, Г.Климко, Ю.Мацейко, В.Новицький, Ю.Пахомов, О.Рогач, В.Рокоча, А.Румянцев, В.Сіденко, С.Сіденко, А.Філіпенко, О.Шнирко, О.Шниркова і т.д. Основними темами досліджень є моделі трансформацій в структурі світової економіки та їх глобальний вимір; сучасні тенденції інтернаціоналізації та міжнародної економічної інтеграції; розробки зовнішньоекономічних стратегій України та її конкурентних переваг на міжнародній арені тощо.

- Інститут економіки та прогнозування НАН України – В.Геєць, В.Александрова, О.Балакірева, О.Барановський, В.Головенько, А.Даниленко, І.Луніна, Л.Молдаван, Б.Оверченко, В.Точилін, В.Юрчишин та інші – зосереджує свою діяльність на виокремленні теоретико-методологічних засад конкуренції та конкурентоспроможності країни на рубежі ХХ-ХХІ ст., досліджують мікро- та макrorівні вітчизняної економіки і т.д. Низка досліджень даного інституту була опублікована в системі утворюючих працях стратегічного та трансформаційного розвитку України – «Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку», «Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки). Шляхом Європейської інтеграції» (2004), «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізації та викликів» (2010) тощо.

- Науково-дослідний інститут економічного розвитку Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана – Д.Лук'яненко, А.Поручник, Л.Антонюк, А.Гончарук, І.Каленюк, О.Мозговий, Т.Оболенська, Є.Панченко, П.Петрашко, Л.Руденко, Н.Татаренко, Т.Циганкова, В.Чужиков та інші. Основними напрямками дослідження є міжнародна конкурентоспроможність України, її співпраця в даному випадку з міжнародними структурами (СОТ, МВФ, Світовий банк), розвиток фінансово-інвестиційного потенціалу, людський капітал в підвищенні конкурентоспроможності на мікро-, мезо- та макrorівнях тощо. Результатами комплексних досліджень стали праці «Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізми реалізації» (2004), «Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку» (2007) тощо.

- Науково-дослідний економічний інститут при Міністерстві економіки України – В.Беседін, С.Ващаєв, І.Єгоров, О.Єлісеєнко, Т.Кваша, І.Манцуров, О.Мельник, І.Репін, Н.Романовська, А.Яценко й інші - займається такими напрямками, як розробка середньо- та довгострокових прогнозів, державних програм економічного та соціального розвитку України, обґрунтування структурної, інвестиційної, інноваційної та науково-технічної політики, дослідження економіки галузей, розробка пропозицій щодо вибору стратегії їх розвитку та підвищення конкурентоспроможності, вивчення економічних і соціальних проблем регіонів, їх комплексного розвитку, формування вільних і спеціальних економічних зон (кластерів), дослідження проблем транскордонного співробітництва.

Також слід зазначити, що системним підходом щодо дослідження конкурентоспроможності економіки та країни, зокрема, відзначаються праці таких українських вчених:

- монографія за редакцією Я.Жаліла «Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації» (2005), де автор чітко окреслює чинники конкуренції, які базуються на інноваційній моделі розвитку, а також описує практичні рекомендації щодо впровадження необхідних заходів економічної політики держави;

- Б.Квасюка «Конкурентоспроможність національної економіки» (2005), де вперше подаються розрахунки пріоритетних товарів і послуг для забезпечення сталого розвитку торговельного балансу країни, враховуючи дані Національних рахунків і міжгалузевого балансу України;

- монографія за редакцією І.Крючкової «Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення» (2007), де вперше зроблено порівняльний аналіз основних складових конкурентоспроможності України, включаючи структурні процеси, ринок праці, підприємницьке середовище, систему оподаткування та дієвість державної влади. Також було виокремлено концептуальні засади програми підвищення конкурентоспроможності економіки України як прагматичний напрямок впровадження реформ.

Звісно, важко охопити всі ті праці та наукові публікації, які об'єктом свого дослідження обрали конкурентоспроможність країн, регіонів чи підприємств. Та в цілому, ми можемо з впевненістю констатувати, що, незважаючи на велику кількість теоретичних робіт, залишається невизначеним декілька важливих проблем, а саме: не існує єдиного визначення «конкурентоспроможності» як соціально-економічної категорії – спектр тлумачень коливається в залежності від критеріїв аналізу кожного окремого автора; не існує єдиної ефективної та безальтернативної концепції прискореного розвитку, що забезпечила б швидкий та якісний прорив економіки окремої країни, – кожна країна формує свою стратегію розвитку, враховуючи так чи інакше культурні, політичні та економічні особливості середовища; відсутній цілісний, фінансово обґрунтований, соціально виважений підхід до реформування економіки України та побудови стратегії конкурентоспроможності країни, що забезпечує подолання структурних відставань та ліквідацію неефективних елементів. Адже відомо, що на сьогодні існує декілька підходів щодо можливого шляху розвитку країни: структурно-інноваційна, інвестиційна, інституційна стратегії, модель інтернаціоналізації тощо.

Отже, попри те, що поняття «конкурентоспроможності» широко вживане в економічній науці, а зараз і стало модною категорією серед політиків, в наукових дослідженнях досі немає єдиного усталеного визначення.

Спектр тлумачень коливається від суто технологічних характеристик, що впливають з вузького трактування конкурентоспроможності фірми (можливості фірм в існуючих для них умовах проектувати, виготовляти та збувати товари, які за ціновими і якісними характеристиками більш привабливі для споживачів, ніж товари конкурентів [16; С. 406]), до розширеного уявлення про конкурентоспроможність як соціально-економічну стійкість розвитку країни.

Відповідно, яскраво прослідковується як загально вузьке розуміння даної категорії, так і занадто розширене його тлумачення. В той же час слід врахувати, що дати «універсальне» визначення поняття «конкурентоспроможності», - це спроба об'єднати певним чином мікро-, мезо- та макрорівні цієї категорії.

Дж.Сакс свого часу відстоював думку про те, що на національному рівні об'єктом конкурентоспроможності виступає вже не товар, як у фірм, а умови суспільного виробництва. Він розглядав конкурентоспроможність як передумову та інструмент сталого економічного розвитку країни. Так, Дж.Сакс вже враховував усі можливі форми взаємодій, що

впливають на стабілізацію, передбачуваність економічного розвитку [25]. В цілому він був правий, але не врахував важливих соціально-політичних чинників (культура, менталітет, колективна або індивідуальна свідомість, політичний режим, свобода вибору, наявність громадянського суспільства тощо), що впливають на конкурентоспроможність як фірми, так і регіону, і країни, в цілому.

Національна конкурентоспроможність у дослідженні Всесвітнього економічного форуму (WEF) визначається з погляду перспектив середньострокового (п'ять років) економічного зростання і трактується як **«здатність підтримувати стійкі темпи росту реальних доходів на душу населення, що вимірюється темпами росту валового внутрішнього продукту у розрахунку на душу населення у постійних цінах»** [14, с. 29].

Ще однією спробою дати «універсальне» тлумачення конкурентоспроможності країни зробили автори вітчизняної Економічної енциклопедії, визначаючи її як **«здатність економіки однієї держави конкурувати з економіками інших держав за рівнем ефективного використання національних ресурсів, підвищення продуктивності народного господарства й забезпечення на цій основі високого та постійно зростаючого рівня життя населення»** [4, с.814]. В цілому таку спробу тлумачення можна назвати частково вдалою, адже були враховані елементи не просто сталого економічного розвитку, а й необхідність за допомогою цього росту підвищувати рівень життя суспільства, який на пряму залежить від політики держави.

Ще професор М.Портер, зазначав, що **«головна мета держави – це забезпечити власним громадянам достатньо високий та зростаючий рівень життя. Спроможність держави зробити це залежить не від якогось аморфного поняття «конкурентоспроможність», а від того, наскільки продуктивно використовуються національні ресурси – праця та капітал»** [20, с.35].

Саме цей підхід М.Портера, який він обґрунтував у своїй відомій праці «Міжнародна конкуренція» (1993) нашо́вхує нас на розуміння того, що, підвищуючи продуктивність праці та ефективність використання капіталів, будь-яка компанія чи країна, мусить врахувати низку культурних (ментальних, традиційних, психологічних тощо), соціальних (рівень життя, рівень безробіття, кількість пенсіонерів тощо), політичних (політичний режим, політична стабільність, наявність еліти і т.д.) та технологічних (система комунікацій, інноваційність виробництва, продуктивність та ін.) факторів, щоб вийти на рівень високо ефективних країн світу.

Свого часу Я.Базилук у праці «Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення» (2002) наголошував, що **конкурентоспроможність як економічна категорія характеризує стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту на основі розкриття національних конкурентних переваг та досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів** [1, с.6].

Відповідно, слід окреслити межі понятійного розуміння та особливості конкурентоспроможності як соціально-економічної категорії. Так, Я.Жаліло виділив сутнісні характеристики даної категорії як суто економічної, а саме:

1. Певна конкурентоспроможність є **атрибутом кожного господарства**, яке базується на світовому поділі праці та товарному обміні [7, с.13]. Відповідно, будь-яка країна є учасником великої кількості міжнародних відносин та намагається запропонувати найбільш вигідні форми взаємодії між суб'єктами господарювання з метою збільшення попиту на свою продукцію.

2. **Конкурентоспроможність має внутрішні витоки** [7, с.14]. Тобто, кожна конкуруюча на міжнародному ринку компанія спочатку завойовує позиції на внутрішньому

ринку через конкуренцію з іншими суб'єктами економічних відносин, а вже потім виходить на рівень міжнародної конкуренції.

3. Конкурентоспроможність національної економіки **потребує постійного розширення джерел** для самодостатнього розвитку суб'єктів господарювання [7, с.14]. Наявність чесного конкурентного середовища зменшує прибутки кожного окремого суб'єкта, що в сукупності виступають джерелом розвитку. Тому їх можливості повинні постійно зростати для підвищення конкурентоспроможності країни.

4. Конкурентоспроможність визначається умовами економічного розвитку країни та залежить від здатності суб'єктів використовувати ці умови з **максимальною ефективністю для себе** [7, с.14]. Ця характеристика доводить попереднє твердження. Однак слід наголосити, що постійний розвиток лише господарюючих суб'єктів не забезпечує соціально-політичний та екологічний поступ країни в цілому, а тому держава постійно повинна про це дбати.

5. Конкурентоспроможність національної економіки **виходить із соціально-економічної оптимальності**, досягнутої в суспільстві [5, с.105], за якої позитивні надбання від ефективного використання матеріальних, трудових та організаційних ресурсів балансують з використанням соціальних та інших бюджетних програм [7, с.14].

6. Відповідальність за стан конкурентоспроможності національної економіки несе держава. Їй належить провідна роль у визначенні змісту та важелів економічної політики, дотриманні зобов'язань перед світовими організаціями та країнами-партнерами, а, також, і у застосуванні коригувальних механізмів, здатних абсорбувати негативні чинники внутрішнього та зовнішнього походження і не допустити погіршення соціально-економічних параметрів розвитку країни [7, с.14-15]

Відповідно, конкурентоспроможність країни виступає в сучасному дискурсі економічної науки не лише як економічна категорія, але й як політична та соціальна. Все більше країн світу роблять ставку на розвиток людського та соціального капіталу, вважаючи їх основою ефективного розвитку та підвищення продуктивності як окремого підприємства, так і країни в цілому.

Відповідно, *конкурентоспроможність національної економіки – це складна соціально-економічна категорія, яка залежить від багатьох факторів, провідну роль серед яких на сьогодні відіграють підприємницьке та трудове середовище; економічна та технологічна інфраструктура; освіта та професійні навички; підприємництво та розвиток підприємств і інновацій, – і є засобом забезпечення більш високого та стійкого економічного зростання (через стимулювання інвестицій у нові технології та розвиток інноваційного бізнесу) і підвищення добробуту суспільства* [14, с.29].

Ще на початку минулого століття німецький філософ Макс Вебер у праці «Протестантская этика и дух капитализма» (1904) досліджував взаємодію ірраціонального чинника (культури, довіри, соціальних мереж взаємодії) й економічного розвитку країн. Він був переконаний, що нації конкурують не лише товарами й послугами — вони конкурують системами суспільних цінностей (на які можна й потрібно цілеспрямовано впливати) та системою освіти.

У сучасній економіці наголос робиться вже не тільки й не стільки на матеріальних товарах й послугах, скільки на інтелектуальній складовій. Здатність нації підтримувати сучасну й ефективну систему освіти, підвищувати інтелектуальний компонент робочої сили за допомогою навчання стає критично важливим для конкурентоспроможності.

Також слід зазначити, що на сьогодні кожна високо конкурентна країна зі стійкими темпами зростання розвиває і підтримує, в першу чергу, приватний сектор і підприємництво. У сучасному економічному дискурсі – це вже визнана аксіома. Головне завдання держави тут у формуванні умов та підтримці сприятливого середовища для розвитку конкурентоспроможності як окремих підприємств, так і країни в цілому.

Велике значення має і якість виконання. Більшість дослідників вважають, що для конкурентоспроможності не так важливі активи країни чи навіть ідеї, як якість виконавчих процесів у ній. Японія, Сінгапур, Німеччина, Швейцарія — приклади країн, які досягли успіху в глобальній економіці завдяки майстерній трансформації ідей і технологій у конкретні продукти й послуги. Це доводить важливість тісної взаємодії інноваційного чинника та соціального капіталу суспільства.

І, нарешті, політична воля та національний консенсус. Найскладніше питання для політичного керівництва будь-якої країни, котра прагне до високої конкурентоспроможності, — не лише вербально констатувати політичну волю, а й мобілізувати людей та інститути на здійснення необхідних перетворень.

Все це доводить, що конкурентоспроможність країни – це соціально-економічна категорія сучасного наукового та буденного вжитку, вона пройшла шлях від суто приземленого тлумачення її змісту **як сукупності наявного капіталу та можливості використання ресурсів** (природних, трудових); до розуміння її як певної **національної ідеології щодо прагматичного шляху розвитку**, який є економічно обґрунтованим та суспільно прийнятним.

На Рис. 1. чітко відображенні чинники та компоненти конкурентоспроможності країни, які прямо та опосередковано впливають на її розвиток, підвищення добробуту населення, формування впливу на міжнародній арені тощо. Відобразити всю сукупність елементів досить складно, тому більшість з них були поділені на зовнішні та внутрішні чинники, основними компонентами останніх є соціально-економічні та політико-правові елементи.

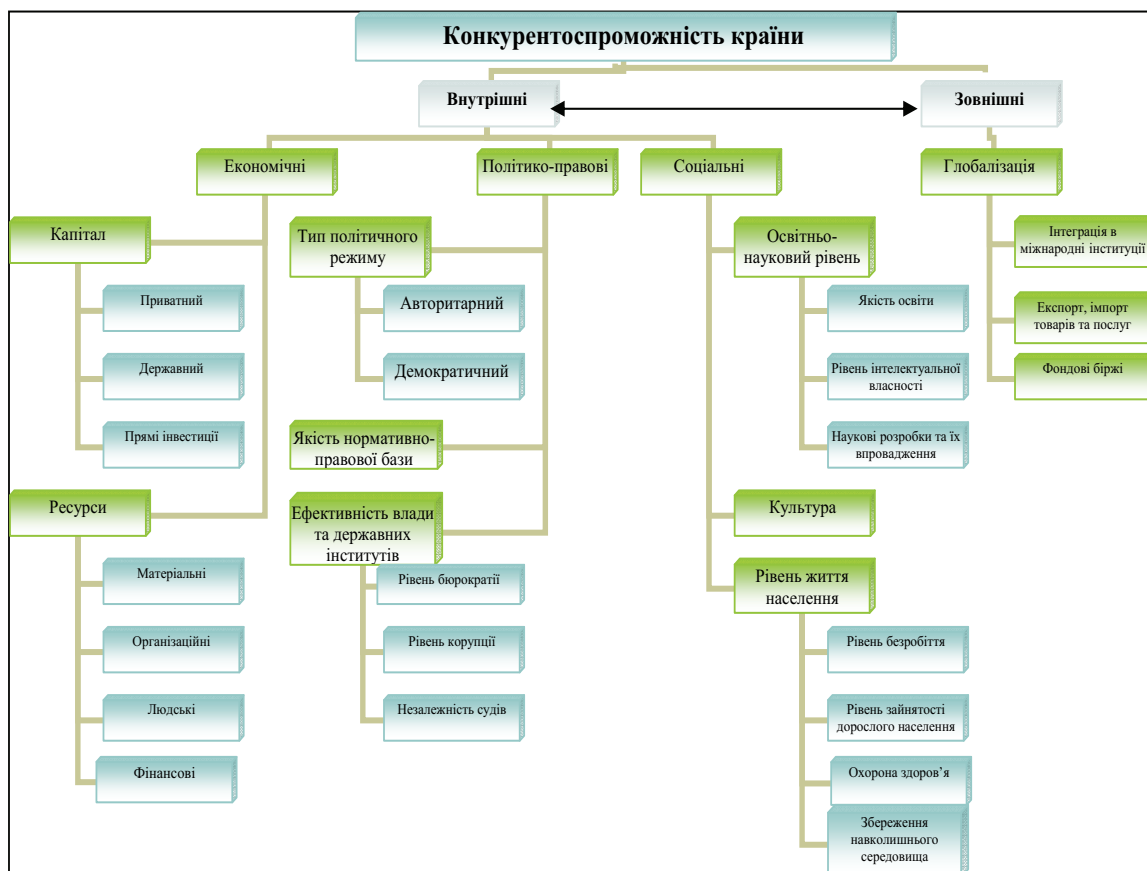

Рис. 1. Чинники і компоненти конкурентоспроможності країни

Складено автором

Кожна країна або суб'єкт господарських відносин перебувають під постійним тиском глобалізаційних процесів, які ми відносимо до зовнішніх чинників, а також великої сукупності внутрішніх – соціальних, політико-правових та економічних, - після охоплення яких, підприємство або галузь може виходити за межі суто внутрішньої конкуренції.

Однак, потрібно чітко розрізняти конкурентоспроможність компанії, галузі та країни.

Одним із важливих критеріїв конкурентоспроможності компанії (фірми) є зростання у довгостроковій перспективі обсягу продажів, частки ринку та прибутків. Ознакою конкурентоспроможної галузі є захоплення значної і такої, що зростає частки світового ринку шляхом експорту високоякісних товарів і послуг.

Концепція конкурентоспроможності країни має свою специфіку, оскільки країни не можуть зникнути під впливом міжнародної конкуренції так, як зникають неконкурентоздатні компанії.

У вузькому значенні (вартісні показники зовнішньої економічної діяльності) країни дійсно конкурують на міжнародних ринках. Тут беруться до уваги такі показники, як питомі витрати виробництва у обсязі обробної промисловості, ціни, реальний обмінний курс – тобто все те, що формує цінні конкурентні позиції вітчизняних галузей у глобальній економіці. У цьому значенні конкурентоспроможність тієї чи іншої країни у глобальному контексті можливо розглядати як «суму» міжнародної конкурентоспроможності її національних експортерів.

У широкому значенні категорії «конкурентоспроможність країни» головним критерієм слугують показники, які характеризують стале покращення стандартів життя населення. Отже, ***Конкурентоспроможність країни (КК) полягає в її здатності створити внутрішні та зовнішні умови, які дають можливості її підприємствам виробляти товари та послуги, що витримують випробування міжнародних ринків, а населенню – стало підвищувати доходи та якість життя.***

Підвищення конкурентоспроможності країни в цілому – чи то поступове, чи таке, яке планується правлячою політичною елітою як «гра» навздогін (на випередження) - має розглядатися, насамперед, як свого роду інвестиційний проект, де результат досягається шляхом цілеспрямованих, послідовних впродовж достатньо тривалого часу (Фінляндії, наприклад, знадобилося майже 20 років для реалізації свого прориву, в результаті якого країна постійно посідає провідні місця у міжнародних рейтингах конкурентоспроможності) і ретельно змодельованих інвестицій в основні фактори сталого економічного зростання [19, с.30-31].

Результатом такої політики є динамічне зростання продуктивності праці (ПП), інноваційності та екологічності виробничих (бізнес) процесів, зростаюче створення додаткової вартості у науко- та «знаннємістських» секторах економіки. Тобто все більш ефективне використання економікою країни наявних (і - у зростаючій мірі - все більш дефіцитних) факторів виробництва – природних та людських ресурсів, капіталу і технологій для виробництва якісних товарів та послуг. Стале зростання ПП дозволяє доходам населення зростати неінфляційним чином, що дає головний результат проекту «Конкурентоспроможна країна» – стале зростання реальних доходів та якості життя населення.

Рівень ПП також визначає середній рівень доходності інвестицій в країні. Оскільки останній є одним із фундаментальних чинників, що впливають на темпи економічного зростання, більш конкурентоспроможна економіка, ймовірно, зростатиме більш швидкими темпами у середньо- і довгостроковій перспективі і буде більш привабливою для прямих іноземних інвестицій.

Інвестиції в рамках «національного проекту» з підвищення конкурентоспроможності надходять з двох головних джерел – державного бюджету країни та прибутків корпоративного сектору. Інвестиції з боку публічного сектору, як правило, спрямовуються в такі

сектори, як освіта, перепідготовка кадрів, фундаментальна наука та НДДКР, а також інфраструктура. Приватні інвестиції, що фінансуються за рахунок прибутків підприємств та заощаджень домогосподарств, спрямовуються на модернізацію виробничих активів, перепідготовку менеджерів та персоналу, НДДКР та інноваційну діяльність тощо.

Тому найбільш авторитетна у світі американська школа конкурентоспроможності, яка фактично проводить знак тотожності між державною економічною політикою та політикою з підвищення конкурентоспроможності країни, головні пріоритети останньої вбачає у:

1. створенні та підтриманні у довгостроковій перспективі стабільного макроекономічного середовища;
2. усуненні перешкод та спрощенні регуляторно-правового середовища для діяльності приватного сектору;
3. усуненні перешкод щодо свободи міжнародної торгівлі та вільного руху капіталів;
4. створенні фіскальних та економічних стимулів щодо спрямування інвестицій приватного сектору у головні структурні та інфраструктурні напрямки, що посилюють «природні» конкурентні переваги підприємств та галузей економіки [19, с.30-31].

Необхідність для України вибору парадигми конкурентоспроможності країни як головного орієнтиру довгострокової стратегії повністю підтверджується філософією та направленістю Лісабонської стратегії ЄС, майбутнє членство у якому є сьогодні майже загально визнаним пріоритетом.

У зв'язку з цим, ми повинні чітко визначити чим є конкурентоспроможність країни як стратегія розвитку з метою вирізнення найбільш ефективних шляхів її впровадження для того чи іншого суб'єкта господарювання та окремої країни, в цілому, враховуючи процеси глобалізації та закони взаємодії в межах міжнародного середовища.

Тому доречним є виділення основних підходів щодо розуміння поняття «стратегії розвитку», яке прямо впливає із наміру підвищити економічний та соціальний добробут суспільства, країни. Продуктивною виглядає позиція болгарського дослідника В.Манова, який розглядає стратегію як **«генератор можливостей розвитку»** [13, с.297.]. З позиції дослідника, цільовою функцією стратегії є створення передумов для досягнення певних цілей. А отже, якщо тактичні цілі формуються на підґрунті наявної структури суб'єкта, який їх досягатиме, стратегія має передбачати структурну модифікацію цього суб'єкта. Принципово важливими при визначенні стратегії будь-якого рівня, як видно з вищенаведених визначень, є два головних аспекти: адекватне цілепокладання та коректне визначення можливостей організації [6, с.13].

Відповідно, Я.Жаліло дає наступне визначення **економічної стратегії** – *це цілісна система дій суб'єкта, спрямованих на реалізацію мети, завдань та пріоритетів його економічного відтворення з урахуванням комплексу впливів ендогенних та екзогенних чинників, що розрахована на тривалий період часу* [6, с.16]. А **економічна тактика** - *це форма реалізації економічної стратегії, комплекс адаптивних заходів впливу суб'єкта на перебіг конкретних економічних процесів з метою надання їм ознак, визначених завданнями його економічної стратегії* [6, с.16].

В нашому дослідженні стратегія розвитку має дещо ширше розуміння, ніж економічна стратегія, враховуючи соціально-економічний зміст основного об'єкта аналізу, – конкурентоспроможності країни.

В той же час, ми можемо погодитися із тлумаченням «стратегії розвитку» О.Гончаренка, як інтегрального поступу, який *визначає основні пріоритети, цілі й напрямки розвитку з урахуванням усіх базових параметрів зовнішнього і внутрішнього середовища та їхніх можливих змін. Словом, формування й імплементація національної стратегії, стимуляція усвідомлення політичним істеблішментом ролі, можливос-*

тей та місця країни в регіональному і глобальному геополітичному просторі — це життєво важливий імператив, визначальний чинник історичного і політичного майбутнього держави [2, с.35].

Таким чином, конкурентоспроможність країни як соціально-економічна категорія в сучасних господарських відносинах за умов глобалізації постає як найменш конфліктна, соціально об'єднуюча, прагматично вигідна стратегія розвитку держави, яка ефективно забезпечує стійке підвищення добробуту та процвітання суспільства.

Аналізуючи історичний досвід застосування різного роду стратегій ефективного поступу найбільш високо розвинених країн світу – Японії, США, Ірландії, Швеції, Південної Кореї, Сінгапуру тощо, - можна констатувати, що їх прогрес був забезпечений чітко розрахованими діями й тактичними кроками, які були непідвладні політичним та соціальним змінам.

Тому стратегія конкурентоспроможності країни розглядається в першу чергу як аполітична, загально соціальна програма розвитку. Вона може об'єднати конкуруючі політичні сили, солідаризувати суспільні групи різного спрямування та інтересів з метою національного добробуту та процвітання країни.

На Рис. 2. зображено 3 системи – політика, економіка, суспільство, - які формують єдиний простір взаємодії та впливають на конкурентоспроможність країни. Остання виступає тут з одного боку як мета, тобто можливий результат дій тієї чи іншої держави (стати високо конкурентним суб'єктом міжнародних відносин), а з іншого – як підґрунтя, платформа (теоретико-методологічна основа, історичний досвід) для практичного впровадження стратегії розвитку.

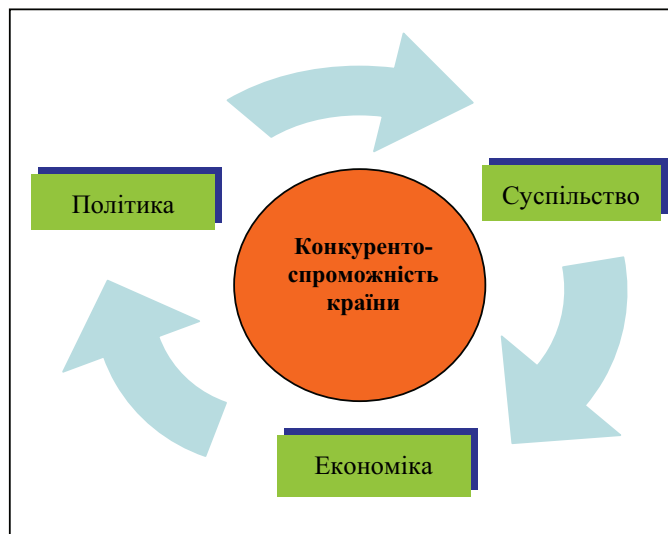

Рис. 2. Конкурентоспроможність країни як стратегія розвитку

Складено автором

Як приклад звернемося до найбільш вдалих проектів запровадження конкурентоспроможності країни як стратегії розвитку в історичній ретроспективі. Більшість країн, про які буде йти мова, застосовували схему «конкурентоспроможність = інновації», що сприяло якісному прориву як в економічній, так і соціально-політичній сферах.

Новація (лат. *novation* - зміна, відновлення) являє собою певне нововведення, якого не було раніше. Відповідно до цивільного права, новація означає угоду сторін про заміну одного укладеного ними зобов'язання іншим, тобто цей результат є новація [17, с.72].

Під інновацією (англ. *innovation* - нововведення, нововведення, новаторство) розуміють інвестицію в новацію.

Термін «інновація» як нову економічну категорію ввів у науковий обіг австрійський вчений Йозеф Алоїз Шумпетер у першому десятилітті ХХ ст. У своїй роботі «Теорія економічного розвитку» (1911) Й.Шумпетер уперше розглянув питання нових комбінацій змін у розвитку (тобто питання інновації) і дав повний опис інноваційного процесу [18, с.34].

Згідно Й.Шумпетеру, інновація є головним джерелом прибутку: «прибуток, власне кажучи, є результатом виконання нових комбінацій», «без розвитку немає прибутку, без прибутку немає розвитку».

Інновація є реалізований на ринку результат, отриманий від вкладення капіталу в новий продукт чи операцію (технологію, процес). Виходячи з цього можна сказати, що інновація виконує наступні три функції: відтворювальну, інвестиційну та стимулюючу [12, с.85].

Для того, щоб довести вагомість концепції конкурентоспроможності країни як стратегії розвитку, слід використати наявний теоретичний та емпірично доступний матеріал. Вибір 3-х країн – Японії, Ірландії та Греції – обумовлений тим, що перша чітко демонструє вплив соціального капіталу на впровадження конкурентоспроможності країни як стратегії розвитку, а друга і третя – є яскравими прикладами економічного прориву на теренах Європи.

Японія – центр інновацій ХХ століття. Той процес, який розпочала Японія після Другої світової війни та який дозволив їй очолити список найконкурентніших країн світу, можна назвати **інноваційним проривом Японії**. Він розпочався приблизно у 1948 р., коли країна ще була під військовою окупацією. До початку 1953 р. Японія досягла довоєнного економічного рівня, якщо говорити про ВВП. Відтоді вона зберегла високі темпи зростання виробництва. Протягом 1952—1963 рр. ВВП цієї країни майже потроївся і характеризувався щорічним приростом у 9 %; протягом цих же років обсяг виробництва товарів зріс у 5 разів, а споживання подвоїлося. Від початку триумфального економічного поступу і до 70-х років Японії вдалося утвердитися в ролі могутньої промислової держави.

Основними передумовами японського «економічного дива» можна назвати наступні:

1) Американська окупаційна влада провела в країні цілий ряд важливих перетворень, які значною мірою сприяли розвиткові японського суспільства і господарства. Було розпущено збройні сили, встановлено демократичні свободи, запроваджено загальне виборче право, сформовано парламент, уряд, прийнято конституцію. Окупаційна влада здійснила ряд економічних реформ. Було введено антимонопольне законодавство, згідно з яким розпущено найбільші монопольні концерни. Американські фінансові радники провели реформу податкової системи. Були зменшені податки на підприємницьку діяльність. Встановлювався твердий обмінний курс ієни.

2) Реформи в цілому поживали і посилили конкуренцію, сприяли росту виробництва. У 1946—1949 рр. була проведена земельна реформа, яка ліквідувала поміщицьке землеволодіння. Держава викупила у поміщиків і продала селянам майже 80 % усіх сільськогосподарських угідь. Посилилася конкуренція між виробниками, внаслідок чого зросла продуктивність праці, врожайність культур, розширився внутрішній ринок Японії, сформувався ринок робочої сили (частка самодіяльного населення, зайнятого у сільському господарстві, скоротилася з 48 % до 8 % станом на 2009 р.).

3) Таким чином, великі американські капіталовкладення, а також внутрішні накопичення капіталу дали змогу повністю оновити обладнання, створити нові виробництва. У березні 1952 р. набрав чинності закон про сприяння раціоналізації виробництва, згідно з яким підприємства отримували державну допомогу, податкові та інші фінансові пільги за умови модернізації виробництва, оновлення устаткування. Більшість підприємців ско-

ристаліся цим законом, що дозволило впровадити нові технології, залучити прямі іноземні інвестиції у великому розмірі з метою інноваційного оновлення підприємств.

4) Японці успішно використовували зарубіжні досягнення в найсучасніших галузях індустрії. Успішно розвивалась електрометалургія, встановлювалися потужні автоматизовані прокатні стани, впроваджувалися енерго- та матеріалоекономні технології.

Наприкінці 70-х років Японія перетворилася в один з найпотужніших світових центрів металургійного виробництва. Закуповуючи патенти й ліцензії на наукові відкриття, оригінальні технології тощо і вміло пристосовуючи їх до своїх умов, японці отримували величезні прибутки. Ряд значних технічних новинок народилися і були запроваджені у масове виробництво на японських фірмах, а саме: у другій половині 50-х років — нейлон, транзисторні приймачі, у 60-70-х роках — аудіостереосистеми, відеокамери і відеомагнітофони, у 80-х — комп'ютеризовані роботи, мікросхеми на кремнієвих кристалах (чіпи) тощо.

5) Дуже ефективною виявилася в Японії система пожиттєвого найму на роботу (партнерізму), за якою оплата щорічно зростає і залежить від віку і стажу. Компанії дбають про постійне підвищення кваліфікації робітників, їх добробут і відпочинок. Перехід робітника в іншу фірму — рідкісне явище і сприймається з осудом. Японські робітники працюють інтенсивніше, за нижчу оплату, також у них довший робочий день і тиждень. Це впливає на зниження собівартості продукції, її ціну.

6) Зовнішньоекономічні зв'язки, насамперед торгівля, набули для Японії особливого значення. Імпорт сировини, якої у країні майже немає, йде головним чином із держав, що розвиваються, за досить низькими цінами. Дешева сировина також сприяла піднесенню японської економіки. Готову продукцію Японія вивозить до розвинутих країн — США, Канади, Австралії, країн Європи.

Слід підкреслити, що Японія не втратила свого впливу і в XXI ст. Країна продовжує вкладати значні кошти в інноваційну привабливість своїх товарів та послуг, що затверджується Законом про розвиток науки і техніки на національному рівні. Кожних 5 років уряд приймає «Базовий план розвитку науки й технологій в Японії», останній завершується в 2010 році та базується на таких основних позиціях: наука і технології мають бути підтримані суспільством та бути йому корисними; зосередження на розвитку людських ресурсів та розвитку конкурентоспроможних наук з вивчення навколишнього середовища (щодо зменшення народжуваності та старіння нації, безпеки та протидії глобальним змінам клімату тощо); розвиток досліджень у чотирьох пріоритетних сферах — біологічні науки, інформаційні та комунікаційні технології, наука з вивчення навколишнього середовища, нанотехнології та природознавство тощо [22, с.503-509].

Всі ці здобутки засвідчує і позиція Японії в останньому рейтингу конкурентоспроможності 2010-2011 [26], який опублікував Світовий Економічний Форум (WEF), де країна посіла 6 місце, піднявшись на 2 позиції, в порівнянні з минулим роком.

Отже, всі вищезазначені факти доводять ефективність використання стратегії інноваційного розвитку в процесі підвищення конкурентоспроможності країни (на прикладі Японії, яка якісно використала всі надані їй можливості та власні ресурси). Завдяки цим та деяким іншим чинникам, Японія досягла передових рубежів у світі і перетворилася в один із світових лідерів.

Приклад **Ірландії** є абсолютно іншим та більш сучасним. Повну незалежність країна отримала в 1949 році. Ірландське «диво» полягало в тому, щоб наздогнати своїх заможніших сусідів, які набагато успішніше використовували наявні економічні ресурси та конкурентні переваги. Величезний успіх Ірландії в отриманні мільйонів євро від Європейського Союзу на структурні перетворення розглядається як основний чинник

розквіту «Кельтського Тигра», як називають ірландці свою країну, протягом останніх двадцяти років.

Важливе значення мала сприятлива економічна і бюджетна політика, зниження податків і співпраця всіх ланок влади. Великим успіхом Ірландії стало залучення кваліфікованої іноземної робочої сили різних національностей за допомогою низьких податкових ставок, а з 1960 року інвестиції Ірландії в середню і вищу освіту забезпечили країну висококваліфікованими власними кадрами.

В останні роки економіка Ірландії бурхливо розвивається, і особливо сектор інформаційних технологій, він привертає до себе увагу фахівців зі всього світу. «Кельтський Тигр» серйозно розглядається як гідний кандидат на звання європейської Силіконової долини. У Ірландії розташовані європейські центри практично всіх провідних компаній - Microsoft, Compaq, Intel, Dell, Panasonic, 3Com, Netscape, Novell, Corel, Symantec, Informix і т.д., в багатьох з яких налічуються сотні і навіть тисячі співробітників. Поряд із цим, уряд дотримується політики економії, направляючи ресурси, що звільнилися, на вирішення соціальних питань. Звідси – відчутне скорочення кількості безробітних, зменшення розриву в оплаті праці чоловіків і жінок тощо.

Як доказ успішності впровадженої стратегії розвитку Ірландії є її місце в рейтингу конкурентоспроможності 2010-2011 рр. за версією Світового економічного форуму (WEF), дані якого засвідчують 29 місце в світі [26].

На сьогоднішній день для збереження конкурентоспроможності країни та покращення рівня добробуту населення уряд реалізовує інноваційну політику на основі виконання Національного плану розвитку 2007-2013 рр. та Стратегії з питань науки, технологій та інновації 2006-2013 рр., основними цілями яких є:

1. Розвиток академічної бази та дослідницьких програм, посилення наукового кадрового потенціалу;
2. Відкриття ряду установ підвищення кваліфікації науковців, зокрема у сфері сучасних прикладних технологій;
3. Розвиток промислових досліджень на базі ВНЗ - інвестиції в цю галузь заплановані на рівні 2,5 млрд. до 2013 року.
4. Комерціалізація функцій освітніх установ: економізація наукової діяльності, ноу-хау, патентів тощо з метою практичного застосування [22, с.363-365] тощо.

Таким чином, аналізуючи економічний успіх Ірландії дійдемо висновку, що країна продовжує розширювати межі інноваційної моделі розвитку. Окрім зазначених позицій та проводячи політику економії, уряд спрямовує значний обсяг капіталу на зростання інноваційної діяльності, особливо в сфері підприємницької діяльності та комунікаційних мереж, залучаючи іноземні інвестиції та створюючи сприятливі умови для реалізації приватними та державними компаніями свого бізнесу. Все це прямо впливає на якісний соціальний розвиток. Зокрема, Ірландія очолює рейтинги Індексу розвитку людського потенціалу, якості життя, політичної свободи. Відповідно, обрана стратегія розвитку конкурентоспроможності країни довела свою ефективність та дієвість та була позитивно сприйнята суспільством.

«Грецький прорив» — цей термін використовується для визначення вражаючих темпів економічного та соціального розвитку Греції з початку 1950-х років до середини 1970-х років ХХ століття.

У період між 1950 і 1973 роками, темпи економічного зростання в країні сягали 7%. Цей показник був другим у світі після Японії впродовж того ж періоду. Такий розвиток забезпечило в першу чергу промислове виробництво, яке зростало щорічно на 10% протягом кількох років.

Також швидкому відновленню грецької економіки після II світової війни сприяла низка заходів, в тому числі (на додаток до стимуляції, як і в інших європейських країнах, передбаченої планом Маршалла) різка девальвація грецької драхми, залучення іноземних інвестицій, значний розвиток хімічної промисловості, розвиток туризму та сфери послуг в цілому і, не в останню чергу, масове будівництво, пов'язане з величезними проектами в галузі інфраструктури та відновлення грецьких міст. Останнє також обумовлено різкою урбанізацією, заміною малоповерхової забудови бетонними багатоповерхівками.

Власне, з 1950-х років (за виключенням спаду 1980-х років, пов'язаного головним чином із посиленням тінізації грецької економіки), економіка Греції характеризувалась позитивними показниками росту та незмінно перевершувала більшість європейських у розрізі річного зростання (ВВП зростало на 7-9 % щорічно).

Під час глобальної фінансово-економічної кризи 2007-2010 рр. країна перебувала та досі перебуває у певному застої через значні іноземні запозичення та неможливість розраховуватися з кредиторами. За останнім рейтингом конкурентоспроможності 2010-2011 (WEF) Греція опустилася на 12 позицій, порівняно з 2009 роком і посіла 83 місце [26]. Однак для нашого дослідження більш важливим є розуміння того, що Греція свого часу змогла подолати внутрішні політичні протиріччя та соціальні конфлікти через впровадження досить прагматичної та економічно вигідної стратегії конкурентоспроможності країни за допомогою залучення інвестицій, ефективного використання наявних ресурсів та змогла стати рівноправним учасником міжнародних відносин.

Отже, запропонований вище огляд історичного досвіду ряду країн щодо впровадження різних моделей розвитку – інноваційної та інвестиційної – доводить необхідність реалізації стратегіютворюючих національних проектів розвитку для кожної країни.

Вже сьогодні конкурентоспроможність стала базовою стратегією розвитку для таких країн як США, Російська Федерація, Казахстан, Німеччина тощо.

Відсутність у минулому довготривалої стратегії та стабільної економічної політики — основна проблема для економічного та політичного зростання. Головне, щоб та стратегія, яка буде обрана, не суперечила уже апробованим міжнародною спільнотою проектам та враховувала всі внутрішні та просторові особливості країни.

Останній рейтинг Світового Економічного Форуму (WEF) 2010-2011, за даними якого Україна опустилася ще на 7 позицій – до 89 місця [26], – засвідчив досить глибоку кризу, що охопила країну. Єдиним шляхом, на нашу думку, є жорсткий та комплексний підхід щодо впровадження системних реформ у більшості сферах. Програма реформ «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки» [9] запропонована Президентом України може стати таким базовим документом, на основі якого країна буде реалізовувати якісні перетворення. Це теоретичне підґрунтя, навіть із певними зауваженнями і частковою декларативністю, при ефективному впровадженні може мати цілком прикладні результати, що дозволить посилити імідж України та підвищити її конкурентоспроможність та економічну привабливість на світовій арені.

Звідси, конкурентоспроможність країни виступає в першу чергу соціально-економічною категорією сучасного наукового дискурсу, а її впровадження як стратегії розвитку залежить від ряду чинників, які поділяються на зовнішні та внутрішні. Ці компоненти мають враховуватися під час реалізації програми дій урядів через підвищення конкурентоспроможності країни в межах міжнародного простору. Сукупність тактичних прорахованих кроків до означеної мети та ефективне їх впровадження доводить без альтернативності запропонованої стратегії розвитку – конкурентоспроможності країни.

Подальші дослідження мають бути присвячені обґрунтуванню необхідності формування соціального капіталу для підвищення конкурентоспроможності країни, виокрем-

лення особливостей впливу політико-культурних компонентів на економічний розвиток як окремих суб'єктів господарювання, так і держави в цілому. Важливим також є аналіз сучасних індексів та рейтингів конкурентоспроможності країн з метою виявлення найбільш критичних позицій, в яких на даний момент поступається Україна, а також тих переваг, які вона може використати в підвищенні своєї конкурентоспроможності на міжнародній арені в умовах глобалізації.

Окремим напрямком дослідження має стати виокремлення теоретичних та практичних механізмів та категорій, які формують стратегію випереджального розвитку для України. Ми її означили як **технологію економічного прориву** [19], що вже частково була обґрунтована автором. Це певна методологія визначення тих стратегічних орієнтирів розвитку, навколо яких має сформуватися в майбутньому загальний консенсус в суспільстві. Адже саме розроблені концепції якісної трансформації економіки (наприклад, інноваційного поступу), особливо пострадянського її зразка, та впровадження ідеологічно виправданого та суспільно об'єднавчого курсу, яким може стати стратегія конкурентоспроможності країни, сприяють оформленню сприятливих умов для стабільного розвитку країни та постійного підвищення рівня та якості життя населення.

Список використаних джерел:

1. Базиліук Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення. – К.: НІСД., 2002. – 132 с.
2. Гончаренко О.М. Пріоритети та засади формування інтегральної стратегії національної безпеки на перспективу // Стратегічна панорама. - 1998. - № 1-2. - С. 34-51.
3. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / Геєць В.М. (ред.), Александрова В.П., Артьомова Т.І., Бажал Ю.М., Барановський О.І. / НАН України; Інститут економічного прогнозування. — К.: Інститут економічного прогнозування НАН України. – Фенікс., 2003. – 1008 с.
4. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Б.Д.Гаврилишин (гол. ред.) — К.: Академія. – 2000. - Т.1. – 864 с.
5. Економічний словник-довідник / С.В.Мочерний (ред.). — К.: Femina, 1995. — 368 с.
6. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: Монографія / Жаліло Я.А. - К.: НІСД, 2003. - 368 с.
7. Жаліло Я.А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації: Монографія / Я.А.Жаліло (ред.), Я.Б.Базиліук, Я.В.Белінська, С.В.Давиденко, В.А.Комаров. – Нац. ін-т страт. досл. — К.: Знання України, 2005. — 387с.
8. Засади конкурентоспроможності в реаліях економіки знань: Колективна монографія / Міжнародний інститут менеджменту (МІМ-Київ); За наук. ред. Ю.В.Полунєєва. – К.: ТОВ «Інжиніринг», 2007. – 256 с.
9. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки. Електронний ресурс / Комітет з економічних реформ при Президентові України – 2 червня 2010 року. - Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf
10. Квасюк Б.Є. Конкурентоспроможність національної економіки / За ред. Квасюка Б.Є. - К.: Фенікс. – 2005. – 582 с.
11. Крючкова І. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / Інститут економіки та прогнозування НАН України / І.В. Крючкова (ред.). — К.: Основа, 2007. – 488 с.
12. Кузьмін О.Є. Інвестиційна та інноваційна діяльність: Монографія. / Кузьмін О.Є., Князь С.В., ін. - Львів: ЛБІ НБУ, 2003. - 233 с.;
13. Манов В. Реформи в постсоціалістическом государстве: опыт Болгарии. - М.: Экономика, 2000. – 359 с.

14. Механік О.В. Конкурентоспроможність як соціально-економічна категорія: сутність, структура, класифікація, основи формування / О.В.Механік // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. - № 10. – С. 27-34
15. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізми реалізації. Монографія / Л.Л.Антонюк – К.: КНЕУ, 2004. – 275 с.
16. Основы внешнеэкономических знаний: Учебник для экономического образования / Под. ред. И.П.Фаминского. – М.: Междунар. Отношения, 1991. – 560 с.
17. Пересада А.А. Основы инвестиционной деятельности. - К.: Либра, 1996. - 344с.
18. Покропивний С. Інноваційний менеджмент в ринковій системі господарювання / С.Покропивний // Економіка України. - 2005. -№2. - С.34.
19. Полунеев Ю.В. Технологія економічного прориву: конкурентоспроможність країни та визначення стратегічних орієнтирів / Юрій Полунеев // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 2 (10). – С. 29-41.
20. Портер М. Международная конкуренция. – М.: Междунар. Отношения, 1993. – 896 с.
21. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки). Шляхом Європейської інтеграції / Авт. кол.: А.С.Гальчинський, В.М.Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
22. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд.: Г.О.Андрощук, І.Б.Жиляєв, Б.Г.Чижевський, М.М.Шевченко. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
23. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2 т. – Т.І / Д.Г.Лук'яненко, А.М.Поручник, Л.Л.Антонюк та ін.; За заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М.Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. – 816 с.
24. Філософський словник / За ред. В.І.Шинкарука. - 2 вид., перер. і доп. - К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. - 800 с.
25. Sachs J. Press Releases. Електронний ресурс / WEF. – 1999. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>
26. The Global Competitiveness Report 2010-2011 / WEF. – 2010. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/documents/GCR10/Full%20rankings.pdf>